

Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK)

Ihmisoikeuskeskus
Arkadiankatu 3
00102 Eduskunta

Vammaisten ihmisoikeuskomitean lausunto Suomen ensimmäisestä raportista vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen täytäntöönpanosta

Yleisesti

Raportissa on esitelty lainsäädäntöä kattavasti, vammaispalvelulain käsittely oli perusteellista ja ajankohtaisia hankkeita tuotiin hyvin esille. Vammaisten ihmisoikeuskomitea toteaa, että raportin avoimet kysymykset ovat relevantteja täydentää raporttiin. Komitea olisi paikoin toivonut enemmän analyysia ja kriittistä pohdintaa, jota paikoitellen raportissa olikin hyvin esitelty. Artiklojen tosiasialliseen toteutumiseen liittyviä haasteita olisi voinut tuoda laajemmin esille, samoin kuin niihin liittyviä toimenpiteitä. Raportissa tulisi painottaa vammaisten henkilöiden kannalta olennaisia kysymyksiä ja jättää vähemmälle asiat, joiden osalta vammaisrelevanssi ei ole yhtä suuri, kuten esimerkiksi perintökaari ja Agenda 2030-asiat.

Komitea haluaa tuoda esille, että vammaisia henkilöitä koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanosta ja asemasta on huolehdittava erityisesti tulevilla rakenteellisissa uudistuksissa, joista tärkeimpinä SOTE- ja maakuntauudistus sekä vammaislainsäädännön uudistus. Vammaisten henkilöiden oikeuksien tulee olla kaikilla hallinnonaloilla poikkileikkaava tarkastelukulma. Lisäksi vammaiset henkilöt tai heidän edustajansa tulee osallistaa kaikkeen päätöksentekoon ja toimiin, jotka koskevat vammaisia henkilöitä.

Ratifiointiprosessin onnistuminen ja toimenpiteet sen jälkeen: haasteita erityisesti osallistamisessa (artiklat 1-4)

Ratifiointiprosessin loppuunsaattamiseksi tehdyt lainsäädännölliset muutokset ovat pääosin olleet onnistuneita. Komitea haluaisi kuitenkin nostaa esille, että kotikuntalaissa ja sosiaalihuoltolaissa on kuitenkin edelleen ongelmia joidenkin vammaisten henkilöiden kohdalla. Kuntien vahva päätöksentekovalta mahdollistaa edelleen sijoittamisen viranomaisen päätöksellä sosiaalipalveluihin tai hoitopaikkoihin toiselle paikkakunnalle vastoin henkilön tahtoa tai vapautta valita, missä he haluaisivat asua. VAMPO-loppuraportin mukaan mahdollisuutta hakea pitkäaikaista hoitopaikkaa ja sosiaalipalveluja toisen kunnan alueelta on käytetty vähän. VANE:n kyselyssä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista arjessa (2017, 31)¹ vastaajista 55 % tuo esille, että vammaisten henkilöiden mahdollisuus valita asuinpaikka sekä missä ja kenen kanssa he asuvat toteutuu huonosti tai melko huonosti.

¹ <http://vane.to/documents/2308875/0/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29/f6450cf2-2225-44d9-b30f-f7d1f6bc3b5e/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29.pdf>

Myös Aspa-säätiön Vertaisarviointien tulosten mukaan noin joka kolmas (32%) vuonna 2016 haastatelluista 309 asumispalvelujen käyttäjästä kokee, ettei ole voinut valita asuinpaikkaansa tai asuinkumppaniaan itse. Asumisen laatusuosituksen vastaisesti joissain mielenterveyskuntoutujien ja kehitysvammaisten asumisyksiköissä (5/30 yksikössä vuonna 2016) on käytössä yhä kahden hengen huoneita, eivätkä asukkaat ole saaneet päättää itse asumismuotoaan tai asuinkumppaniaan. Lisäksi haastatelluista asukkaista 29 % ei ollut osallistunut tai muistanut osallistuneensa kuntoutus- tai palvelusuunnitelmakokoukseen. Yhteensä 88 % asukkaista ei myöskään voinut osallistua asumisyksikkönsä työntekijöiden valintaan.²

Raportissa voisi tuoda enemmän esille vammaisten henkilöiden tosiasiallisen osallistamisen puutteita. Komitean näkemyksen mukaan Suomessa on puutteita vammaisten henkilöiden osallistamisessa heitä koskevista asioista päätettäessä. Kuntalain uudistus 2017 vammaisneuvostojen osalta oli hyvä. Valitettavasti kaikissa kunnissa ei osallisteta vammaisneuvostoja tai anneta niille sitä roolia, mitä laissa on tarkoitettu. Vammaisia henkilöitä koskevia asioita on myös tehty ilman vammaisneuvoston osallistamista asian käsittelyyn.³ Komitea haluaa korostaa kunnallisten vammaisneuvostojen asemaa ja toivoo niiden aseman säilymistä itsenäisinä sote- ja maakuntaudistuksen jälkeenkin. Vammaisneuvostojen vaihtelevan roolin ohella kuntalain 29 §:n mukaista tosiasiallista osallistamista ei vammaisten henkilöiden kohdalla ole otettu huomioon edes kaikissa suurissa kaupungeissa⁴. Vammaisten henkilöiden osallistamisen puutteet näkyvät lisäksi eri organisaatioissa:

- Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE:ssa on vain 5 vammaista jäsentä eikä puheenjohtajuutta vammaisella henkilöllä.
- Vammaisten ihmisoikeuskomitean voimavarat ja mandaatti on heikko, jos vertaa sille annettuihin tavoitteisiin. Komitean puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja ovat vammaisia henkilöitä.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on osallistanut vammaiset henkilöt hyvin heitä koskeviin asioihin, mutta muissa ministeriöissä tilanne on heikompi.
- Ulkoministeriössä on koordinaatiokomitea, joka käsittelee vammaisiin henkilöihin liittyviä asioita. Tämä on ollut hyödyllistä, mutta toistaiseksi ei ole kuitenkaan käsitelty esimerkiksi Suomen kehitysyhteistyön sisältöä.
- Vammaisten henkilöiden omana keskusjärjestönä ja äänenä toimiva Vammaisfoorumi ry ei saa yhteiskunnalta taloudellista tukea, vaikka Vammaisfoorumin jäsenjärjestöt saavat. Tämän johdosta sen mahdollisuudet toimia ovat heikot.
- Focal point on kokoontunut vain kerran. Siellä on myös vammaisten edustus ja on harmillista, että tämä ei toimi kuten pitäisi vaikka sopimus nimenomaan edellyttää sitä.

Komitea haluaa muistuttaa, että lausuntojen pyytäminen ei komitean mukaan täytä osallistamisen vaatimusta, vaan vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt tulee ottaa mukaan myös suunnitteluun, kehittämiseen ja päätöksentekoon sekä arviointiin.

Vammaisten lasten osallistaminen on jäänyt aikuisiin vammaisiin verraten vieläkin heikommalle. Vammaisia lapsia ei osallisteta vammaispalveluissa riittävästi (paikoin ei ollenkaan) heidän palveluidensa prosessiin ja elämäänsä vaikuttaviin asioihin. Kuuleminen tapahtuu vanhempien kautta, vaikka lapsi olisi ikänsä puolesta

² Vertaisarvioinnin tuloksia. Vuosi 2016. Aspa-säätiö:

https://www.aspa.fi/sites/default/files/Aspa_Vertaisarvioinnin-vuosi_haitariesite-nayttoversio-sivuittain-04.pdf

³ Ks. mm. VANE:n kysely vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista arjessa 2017, 15–16; Toikka, Iiro (2015).

Suomen vammaispoliittisen ohjelman VAMPO:n vaikuttavuus kuntatasolla; Kimpimäki, Aini (2012). Kunnalliset vammaisneuvostot vuonna 2011. Vammaisneuvostojen rakenne, toiminta, odotukset ja tulevaisuudennäkymät. VANE 2012.

⁴ Vantaan kuljetuspalveluiden uudistus. Vantaan Sanomat 19.1.2018; Ihmiset.fi 19.1.2018.

kykenevä osallistumaan häntä koskeviin asioihin⁵. LAPE-hanke vastaa osittain tähän muutostarpeeseen, mutta vammaisia lapsia ei ole kuitenkaan juurikaan huomioitu erikseen.

Yhdenvertaisuuden toteutumisessa edelleen puutteita (artikla 5)

Raportissa on hyvä tuoda esille, että yhdenvertaisuusvaltuutetun virka ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta ovat vammaisten oikeuksien kannalta hyviä edistysaskelia ja molemmilla on ollut merkittävä rooli vammaisiin henkilöihin liittyvien epäkohtien käsittelyssä ja oikeuksien edistämässä. Lautakuntaan tuli kaikkiaan 24 käsittelyhakemusta ja kaksi oikaisuvaatimusta vammaisuuteen liittyen. Lautakunta antoi julkista tahoa koskien 5 ja yksityistä tahoa koskien 12 vammaisuuteen liittyvää syrjintäratkaisua. Lisäksi lautakunta antoi kaksi oikaisuvaatimusta ja muita ratkaisuja 12.⁶

Toinen positiivinen asia on, että eduskunnan oikeusasiamies on erityisesti viime vuosina kiinnittänyt huomiota vammaisten ihmisoikeuksiin ja eduskunnan oikeusasiamiehen toimistossa on erikseen vammaisasioiden tiimi, joka on taannut vammaisten henkilöiden asioiden käsittelyn osaamisen.

Komitean mukaan erittäin kannatettavaa, että vammaisyleissopimuksen kansallisen toimintaohjelman toimintaohjelmakaudella 2018–19 toteutetaan yhdenvertaisuussuunnittelun koulutuksia ja kehitetään koulutusmateriaaleja yhdessä viranomaisten, vammaisjärjestöjen ja elinkeinoelämän kanssa sekä lisätään vammaisten henkilöiden tietoisuutta oikeussuojakeinoista tiedotuksella ja järjestämällä koulutusta yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa. Raporttiluonnoksesta, kuten myös kansallisen toimintaohjelman osalta, jää kuitenkin hieman epäselväksi toimenpiteiden laajuus ja sitä kautta mahdollinen vaikuttavuus, joten ne tuntuvat ongelmaan suhteutettuna alimitoitetuilta.

Yhdenvertaisuuslaki asettaa vahvoja edellytyksiä yhdenvertaisuuden toteuttamiselle yhteiskunnan eri osa-alueilla. Vaikka laki on hyvä, se ei silti nykyisellään ole riittävän velvoittava takaamaan yhdenvertaista kohtelua elämän eri osa-alueilla. Velvoittavuutta tilojen, palvelujen ja tapahtumien esteettömyydelle ja saavutettavuudelle sekä kohtuullisten mukautusten tekemiselle ei tunneta hyvin. Oikeusprosessit ovat liian usein ainoa keino hakea lainmukaista oikeutta yhdenvertaisuuslain mukaisten kohtuullisten mukautusten saamiseksi. Yhdenvertaisuuslain 23 §:n oikeus uhkaa jäädä lähes käyttämättömäksi pykäläksi, sillä kynnys viedä asia oikeuteen on korkea. Hyvityssummien alhainen taso ei myöskään toimi pelotteena syrjinnälle.

Oikeusministeriön selvityksen (2016)⁷ mukaan vammaiset henkilöt joutuvat edelleen kohtaamaan häirintää ja vihapuhetta elämän eri osa-alueilla. Tuloksista erikoinen oli, että vammaiset henkilöt olivat kokeneet eniten vihapuhetta terveydenhuollon tai sosiaalihuollon työntekijältä. Tähän tulisi jatkossa puuttua tehokkaasti.

Tietoisuuden lisäämiseen tarvitaan uusia keinoja ja median apua (artikla 8)

On kannatettavaa, että raportissa tuodaan esille tarve kiinnittää huomiota perus- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja -koulutukseen entistä enemmän kaikilla tasoilla. Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksestä "Vammaisena olen toisen luokan kansalainen" (2016) kävi ilmi, että vammaiset henkilöt kohtaavat syrjintää elämän eri osa-alueilla. Perus- ja ihmisoikeuskasvatuksessa olennaisena osana on tärkeä tuoda esille vammaisuuden normalisointia.

⁵ VAMO-hankkeen kyselyt vammaisille lapsille ja heidän perheilleen; VANE:n kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa 2017, 14.

⁶ Tiedonanto yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalta sähköpostitse.

⁷ Oikeusministeriö (2016). "Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin". Löytyy osoitteesta: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76633/omso_7_2016_vipu-raportti_158_s.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Medialla on keskeinen rooli asioiden valtavirtaistamisessa, joten vammaisuutta tulisi yhä enemmän käsitellä myös mediassa normalisoivalla tavalla. Tällä hetkellä vammaisuus ei juurikaan tule mediatuotteissa esille normaalina osana joidenkin ihmisten elämää, vaan vammaisuus nostetaan erikseen esille niin, että keskiössä on vamma eikä ihminen kaikkine ominaisuuksineen. Tämä ylläpitää vammaisuuteen liitettyjä representaatioita ja ennakkoluuloja sekä marginalisoi vammaisuutta suuren yleisön keskuudessa.

Hankintojen laatuun ja esteettömyyteen panostettava enemmän (artikla 9)

Raportissa tulisi mainita tarkemmin uudesta asetuksesta rakennuksen esteettömyydestä (1.1.2018)⁸. Vaikka se selkeytti esteettömään rakentamiseen liittyviä vaatimuksia ja vähensi kuntien välisiä tulkintaeroja, huononsi se kuitenkin osin vaatimuksia. Esimerkkejä huononnuksista:

- Kylpyhuoneen ja saunan esteettömyysvaatimukset heikkenivät
- Sisäänkäyntikerrosta koskevat vaatimukset eroavat muista kerroksista
- Omakotitalojen esteettömyysääntely heikkeni
- Opiskelija-asunnoista vain 5 % pitää tehdä esteettömiksi

Komitea haluaa muistuttaa, että esteettömien asuntojen tarve tulee kasvamaan ja jo nykyisellään esteettömistä asunnoista on pula. Ympäristöministeriön arvion mukaan vuonna 2030 tarvitaan miljoona esteetöntä asuntoa ja tästä luvusta oli koossa kolmasosa vuonna 2013. Arvion mukaan pula esteettömistä asunnoista nostaa niiden arvoa, jolloin pienituloisilla ei ole niihin varaa.⁹ Tämä on erittäin huolestuttavaa vammaisten henkilöiden kannalta, joista suuri osa on pienituloisia. Esteetön ympäristö ja rakennukset eivät ole kuitenkaan vain asumista varten, vaan vammaiset henkilöt käyvät myös kylässä. Esteellisellä rakentamisella on tällöin myös sosiaalisia seurauksia ja se heikentää vammaisten henkilöiden täysimääräistä osallistumista.

Uuden hankintalain ongelmista olisi hyvä kirjoittaa raportissa. EU:n kilpailutusdirektiivin puitteissa voitaisiin enemmän hyödyntää kilpailutta jättämistä, mutta tätä ei otettu huomioon hankintalakia säätäessä. Kilpailutus on johtanut kohtuuttomiin tilanteisiin asumisen kohdalla mutta myös tilanteissa, joissa pidempiä henkilökohtaisen avun työsuhteita on sanottu irti palveluntuottajan vaihtuessa. Tämä on ollut varsin kohtuutonta erityisesti kehitysvammaisten avun käyttäjien kohdalla, jossa luottamussuhteen muodostuminen avustajan kanssa voi kestää kauan. Sama pätee toki muihinkin avun käyttäjiin ja myös tilanteisiin, jossa henkilön avustaminen vaatii pitkää perehtymistä.

Hankintalain uudistus ei ole tuonut riittävästi velvoittavuutta myöskään painottaen laatutekijöitä hankinnoissa.¹⁰ Suuressa osassa kuntia sosiaali- ja terveystalouden hankinnassa edelleen hinta on keskeisin tekijä hankinnasta päätettäessä. Usein halvin palvelu ei pysty vastaamaan asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin eikä hinnassa ole otettu huomioon myöskään kokonaistaloudellisuutta (esim. lisääntyvä muiden

⁸ Voimassa oleva rakentamismääräyskokoelma, esteettömyys: [http://www.ym.fi/fi-](http://www.ym.fi/fi-FI/Maankaytto_ja_rakentaminen/Lainsaadanto_ja_ohjeet/Rakentamismaarayskokoelma/Esteeettomyys)

[FI/Maankaytto_ja_rakentaminen/Lainsaadanto_ja_ohjeet/Rakentamismaarayskokoelma/Esteeettomyys](http://www.ym.fi/fi-FI/Maankaytto_ja_rakentaminen/Lainsaadanto_ja_ohjeet/Rakentamismaarayskokoelma/Esteeettomyys)

⁹ Ympäristöministeriö (2010). Ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelma vuosille 2013–2017. Valtioneuvoston periaatepäätös 18.4.2013.

Väyrynen, Erja (2015). Miten varmistetaan esteettömien asuntojen riittävyys tulevaisuudessa? Suuntaaja 2/2015. <https://www.aspa.fi/sv/node/727>.

¹⁰ Gustafsson, Henrik (2011). Kilpailutuksen vaikutus vammaisten henkilöiden asumisoloihin. Suuntaaja 3/2011.

<https://www.aspa.fi/fi/suuntaaja/suuntaaja-32011-vammaispalvelut-muutoksessa/kilpailutuksen-vaikutus-vammaisten-henkil%C3%B6iden>. Kuntakohtaisia tapauksia esitetty mediassa:

<https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/3539373-vammaisfoorumi-espoon-kilpailutus-vammaisten-asumispalveluista-paluuta-huutolaisaikaan>; http://www.iltalehti.fi/uutiset/2016081822170309_uu.shtml

palveluiden tarve, muut kulut palvelun toteuttamisesta). Kilpailutusta suunniteltaessa ei juurikaan kuulla käyttäjiä. Hankintalain 108 §:ää ei noudateta tai se usein unohdetaan. Jopa kansalaisaloitteen voidaan nähdä olevan seurausta kyseessä olevan pykälän täytäntöönpanon puutteesta.¹¹ Kuuleminen helpottaisi myös kilpailutusten onnistumista siten, että erityistarpeet tulisivat hankintayksikön tietoon sekä mahdolliset piilevät ongelmakohdat hankintasopimuksessa tulisivat etukäteen esille. Vammaisjärjestöjen tietoon on myös tullut kuulemistilaisuuksia, joissa ei tosiasiallisesti ole haluttu kuulla asiakkaita, vaan kyseessä on ollut enemmän infotilaisuus. Hyviä poikkeuksiakin vammaisten henkilöiden osallistamisesta kilpailutusprosessiin on muun muassa Helsingistä.¹²

Lisäksi saavutettavuuden osalta olisi hyvä lisätä huoli, että selkokielisen materiaalin tuottaminen on verrattain vähäistä tarpeeseen nähden, jos arvion mukaan selkokielen tarvitsijoita on noin 10 % väestöstä¹³. Selkokieltä tulisi tiedotuksessa enemmän suosia. Tämä on myös alan ammattilaisten koulutuskysymys. Viittomakieltä käyttäville on tarjolla omakielistä tietotusta edelleen heikosti. Vammaissopimuksen artiklan 9 ja 21 lisäksi viittomakielilaki (359/2015) velvoittaa 3 §:ssä viranomaisia edistämään viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään. Komitea toteaa, että tietoisuus tästä veloitteesta ei kuitenkaan näytä olevan kovin laajalle levinnyttä. Sote- ja maakuntauudistuksen muutosjohtajilta saadun tiedon mukaan maakuntatasolla ei viittomakieliseen tiedotukseen tai maakunnan vastuulla olevaan tulkkauspalveluun ole varattu rahaa.

TV-tekstitys on tärkeä osa tiedonsaantia, mutta on tärkeä muistaa myös se, että viittomakieltä käyttävän äidinkieli tai ensikieli on tavallisimmin viittomakieli, ei kirjoitettu suomi tai ruotsi. Näin ollen omakielinen tiedonsaanti edellyttää viittomakielillä tuotettua (ei vain tulkattua) tietoa.

Kuuroille ja huonokuuloisille lapsille tarjotaan ensisijaisesti sisäkorvaistutetta, kun taas viittomakielen opetuksen tarjoaminen on ollut perheiden aktiivisuuden ja kunnan vammaispalvelun päätöksen varassa.

Myöskään tulkkauspalvelu ei ole kaikilta osin ollut ongelmatonta. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on todennut kahdessa tapauksessa kansaneläkelaitoksen syrjineen tulkkauspalvelun käyttäjää.¹⁴ Kela tiedotti 19.9.2017 tulkkauspalvelun hankintapäätöksistä. Hankittavan tulkkauksen resurssi on huomattavan pieni verrattuna aiempaan. Epäselvyyttä on myös joissain tilanteissa siitä, kenen vastuulla on tilata tulkki (esim. sote-palveluissa, muut viranomaiset). Lisäksi kilpailutus on tuonut mukanaan ongelmia tulkin saamiselle.

Tulkkauspalvelun toteutumisessa on ollut toivomisen varaa, vaikka itse laki vammaisten tulkkauspalvelusta on hyvä. Kela ei osallistanut palvelun käyttäjiä edustavia järjestöjä uusimmassa tulkkauspalvelun hankintaa suunnitellessaan ja laajasta vastustuksesta huolimatta veti uudistuksen loppuun asti. Tässä uudistuksessa vähennettiin tulkkien määrää ja otettiin käyttöön rajoituksia koskien tulkkaustuotteita ja työskentelyalueita. Joissakin tilanteissa on ollut epäselvää, kenen vastuulla on tilata tulkki ja tältä osalta on myös ollut tiedon puutetta, minkä seurauksena vammaiset henkilöt ovat toisinaan jääneet ilman tulkkia. Vuonna 2014 Kela keskitti vammaisten tulkkauspalvelun välityksen Turkuun Kelan toimipisteeseen, jonka jälkeen oikeusministeriö on saanut tietojia, että tulkkauspalvelun laatu on ollut epätasaista. Yhdenvertaisuus- ja tasa-

¹¹ Ei myytävänä. Kansalaisaloite vammaisten ihmisoikeuksien puolesta. <http://www.eimyytavana.fi/>. Allekirjoittaneita 72 059 henkilöä.

¹² Kuuluuko asiakkaan ääni vammaisten henkilöiden asumispalvelujen kilpailutuksessa? Suuntaaja 3/2017. <https://www.aspa.fi/fi/suuntaaja/suuntaaja-32017-kuuluuko-asiakkaan-%C3%A4%C3%A4ni/kuuluuko-asiakkaan-%C3%A4%C3%A4ni-vammaisten-henkil%C3%B6iden>

¹³ Selkokielen strategia 2014–2018. Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry 2014, s. 7; Selkokeskuksen ja Suomen Kuntaliiton kunnille tekemä kysely 2015. <http://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokielen-tarve-tunnustetaan-kunnissa-materiaalia-vahan/>.

¹⁴ YVTItk diaarit 117/2016, 238/2017.

arvolautakunta on todennut kahdessa tapauksessa Kelan syrjineen tulkkauspalvelun käyttäjää. Vuonna 2017 yhdenvertaisuusvaltuutetulla on ollut moniperusteisia viittomakielisyyteen liittyviä syrjintätapauksia 11.¹⁵

Kansaneläkelaitos ei tällä hetkellä tarjoa etätulkkausta lain tarkoittamalla tavalla. Vammaisten tulkkauspalvelukeskuksella on etäpalvelu, johon voi ottaa virka-aikana etäyhteyden ja saada palvelua suomalaisella viittomakielellä sekä hoitaa lyhyitä etätulkkaustarpeita. Etätulkkausta ei kuitenkaan voi varata etukäteen tulevaan tarpeeseensa. Etäpalvelu ei ole tarjolla suomenruotsalaisella viittomakielellä eikä muille tulkkauspalveluun oikeutetuille ryhmille, vain suomalaista viittomakieltä käyttäville. Tämän linjauksen voi tulkita olevan yhdenvertaisuuslain syrjinnän kiellon vastaista.

Turvapaikanhakijoiden mutta myös viittomakieltä käyttävien maahanmuuttajien tulkkauspalvelu on toistaiseksi järjestetty varsin eriarvoisesti. Kelan tulkkauspalveluihin on oikeutettu vasta sitten, kun on saanut kotipaikan Suomessa ja osaa suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä riittävässä määrin. Tulkkauksen tarve olisi maahantulijalla kuitenkin jo aikaisemmin. Ongelmana on lisäksi se, että vaikka osa maamme viittomakielen tulkeista osaakin ns. kansainvälistä viittomista, ei kuuro turvapaikanhakija tai maahanmuuttaja useinkaan osaa sitä. Hänen kielensä on lähtömaan viittomakieli. Osa maahantulihoista on lisäksi täysin kielettömiä, jolloin tulkkauksen järjestäminen on mahdotonta. Yhteisen kielen puuttuessa on kuuron oikeusturva vaarassa esimerkiksi turvapaikkahakuprosessiin liittyvissä kuulemisissa. Prosessissa tätä ei kuitenkaan huomioida riittävässä määrin.

Vaaratilanteet, humanitääriset hädät ja kansainvälinen yhteistyö (artiklat 11, 32)

Raportissa voisi tuoda esille positiivisen uudistuksen, että hätäkeskuksen tekstiviestipalvelu on otettu käyttöön.¹⁶ 112-hätätekstiviestiin liittyvä rekisteröinti kaipaa vielä miettimistä sen osalta, että rekisteröinti vaatii vahvan tunnistautumisen. Erityisesti iäkkäämmillä ja toisaalta myös lapsilla harvoin on verkkopankkitunnuksia tai muita vahvan tunnistautumisen keinoja. Näin ollen heidän yhdenvertaisuutensa ja turvallisuutensa on edelleen vaarassa, sillä ilman rekisteröitymistä numeroon 112 lähetetty tekstiviesti ei pääse lainkaan läpi hätäkeskuspäivystäjille.

Ulkoministeriön kannattaisi raportoida, että TV:n ja radion kautta levitettävä vaaratiedote saavuttaa vain ne, jotka ovat radion tai tv:n äärellä juuri oikeaan aikaan. Se ei palvele myöskään kaikkia tasapuolisesti. Maahamme tulisi kehittää vaaratiedotusjärjestelmä, joka lähettää joko tekstiviestin kaikille vaara-alueella oleville heidän matkapuhelimiinsa tai sitten erillinen sovellus, joka antaa hälytyksen, kun vaarasta tiedotetaan tietyllä alueella. Tämän lisäksi vaaratiedoissa ja kriisiviestinnässä tiedonsaanti viittomakielillä tulee turvata.

Raportti antaa osittain liian positiivisen kuvan vammaisten henkilöiden asemasta humanitäärisessä avussa. Humanitäärisessä avussa ei ole juurikaan otettu vammaisia henkilöitä huomioon eikä vammaisten henkilöiden ja heidän edustajiensa kanssa keskustella toimintojen sisällöistä.

Ulkoministeriö ja kehitysyhteistyöministerit ovat useissa kannanotoissaan ja puheissa korostaneet vammaisuutta ulko- ja kehityspolitiikkaa läpileikkaavana teemana, mutta todellisuudessa vuonna 2015 tehdyt kehitysyhteistyöleikkaukset ovat kohdistuneet myös vammaisten henkilöiden oikeuksia edistäviin

¹⁵ Valtioneuvoston kanslia. Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017. Hallituksen julkaisusarja 8/2017, s. 88-92, 102-103.

¹⁶ <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140265>

hankkeisiin.¹⁷ Leikkaus on vaikuttanut vammaisjärjestöjen mahdollisuuksiin tukea kohdemaiden vammaisia henkilöitä ja heidän järjestöjään.¹⁸

Raportissa tulisi komitean näkemyksen mukaan käsitellä kehitysyhteistyötä kokonaisuutena ja tuoda esiin kehitysyhteistyön eri rahoitusinstrumenttien (järjestöjen saama rahoitus, bilateraali- ja monenkeskinen yhteistyö, yksityisen sektorin hankkeet) vammaisinklusiivisuuden tilannetta. Ulkoministeriön tulisi antaa vammaismarkkeriin ja tuloraportointiin perustuva tilannearvio vammaisinklusiivisuudesta Suomen kehitysyhteistyöstä.

Komitean mielestä 32 artiklan käsittelyn yhteydessä on supistettava Agenda 2030:n käsittelyä. Kansallisia toimenpiteitä on käsiteltävä muualla kuin 32 artiklan alla ja tarvittaessa koottava viittaukset vain yhteen tässä luvussa. Agenda 2030:n hengen mukaista on, että agendaa toimeenpannaan myös Suomessa, mutta ne ovat osa kansallista toimeenpanoa, eivät kansainvälistä yhteistyötä.

Uuden itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön toivotaan korjaavan nykyiset puutteet (artikla 12)

Suomen lainsäädännössä on niukasti itsemääräämisoikeutta sosiaali- ja terveydenhuollossa koskevaa sääntelyä. Myös itsemääräämisoikeuden rajoittamista koskeva sääntely on suurelta osin puutteellista. Uusi, koko sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskeva lainsäädäntähanke on keskeneräinen, joten komitea ei voi ottaa siihen vielä kantaa.

Oikeussuojan käyttäminen on liian raskasta (artikla 13)

Raportissa voisi tuoda esille, että perustuslain mukainen oikeussuoja saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä ei toteudu riittävästi. Kynnys ry:n neuvontapalveluun tulleiden yhteydenottojen perusteella on havaittavissa, että nykyään kunnissa on vallalla käytäntö, jossa päätösten oikeellisuutta halutaan mieluummin testata oikeusistuimissa kuin tehdä jo lähtökohtaisesti tuomioistuintarkastelun kestävä päätös.¹⁹ Päätökset muuttuvat vain harvoin kuntien muutoksenhakulautakunnissa. Tämä on rasittanut tuomioistuimia ja pidentänyt käsittelyaikoja.²⁰

Myös eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa vammaisasioita on tullut enemmän käsittelyyn. Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta saadun tiedon mukaan vuonna 2017 asiaryhmään ”vammaisten henkilöiden oikeudet” tilastoituja kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 242. Eniten vammaisia henkilöitä koskevia

¹⁷ Kepa. Vuoden 2016 tilasto. Vammaistyö. <https://www.kepa.fi/vaikuttamistyo/kehitysyhteistyon-tulokset/ulkoministerion-tuki-kansalaisjarjestojen-kehitysyhteistyolle-2017/ulkoministerion-tuki-2016>

Kepa. Vuoden 2017 tilasto. Vammaistyö. <https://www.kepa.fi/vaikuttamistyo/kehitysyhteistyon-tulokset/ulkoministerion-tuki-kansalaisjarjestojen-kehitysyhteistyolle-2017>

¹⁸ Huhtanen A-M (2016). Kehitysavulla on etsitty vammaisia lukituista takahuoneista ja kanaloista – nyt leikkaukset uhkaavat keskeyttää työn ja koulunkäynnin. Helsingin sanomat 20.3.2016

<http://www.hs.fi/sunnuntai/a1458273492531?jako=b-5cdb998bbe292afaff455d16d35399b>

¹⁹ Vammaispalvelulain määräaikojen ja henkilökohtaisen avun toteutuminen Etelä-Suomessa. Vuoden 2014 kuntakyselyn tulokset. s. 15.

https://www.avi.fi/documents/10191/4529462/ESAVI_julkaisu_40_2015.pdf/91042672-4180-4602-ae54-4a032da75cf5

²⁰ Kumpuvuori, Jukka (2015). ”Huonot uutiset voivat hyvin odottaa.” Selvitys vammaispalvelujutuista hallintotuomioistuimissa vuosina 2010–2014. <https://www.kumpuvuori.fi/wp-content/uploads/2017/02/Lakitoimisto-Kumpuvuori-Oy-Vammaisoikeuden-Julkaisusarja-A-nro-1.pdf>; Ks. myös: <https://www.kumpuvuori.fi/23-4-18-vammaispalvelujuttujen-kasittelyajat-hallinto-oikeuksissa-paljon-alueellista-vaihtelua-ja-pitkia-kasittelyaikoja/>

Tilasto korkeimman hallinto-oikeuden käsittelyajoista 31.3.2018

http://www.kho.fi/material/attachments/kho/aineistoa/tilastoja/pNCDsv2D1/KHO_tilasto_web_31032018.pdf

Tilasto korkeimman hallinto-oikeuden käsittelyajoista 31.3.2017

http://www.kho.fi/material/attachments/kho/aineistoa/tilastoja/4mJL768bH/KHO_web_31032017.pdf

ratkaisuja (yhteensä 150) oli sosiaalihuollon asiaryhmässä. Omia aloitteita OA ratkaisi seitsemän. Toimenpiteisiin johti 62 asiaa (27 %). Vuonna 2017 asiaryhmään vireille tuli 236 kpl uutta kantelua. Määrä on kasvanut edellisistä vuosista.

Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomuksen (2016) mukaan vammaisuuteen liittyviä kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 171. Vuoden aikana tuli vireille 162 kantelua. Kanteluista ja omista aloitteista johti toimenpiteisiin 51 asiaa (30 %). Toimenpiteiden suhteellinen määrä laski viime vuodesta (37 %), mutta on edelleen kanslian keskiarvoa (13 %) huomattavasti korkeampi. Kahdessa asiassa annettiin huomautus ja kolmessa asiassa tehtiin esitys. Käsityksen lausumiseen johti 36 ja muuhun toimenpiteisiin 7 asiaa. Valtaosa kanteluista koski sosiaalihuollon vammaispalveluita tai kehitysvammaisten erityishuoltoa. Eniten vammaisia henkilöitä koskevia ratkaisuja (yhteensä 130) oli siten sosiaalihuollon asiaryhmään tilastoiduissa asioissa. Kantelu on koskenut useimmiten vammaispalvelun järjestämisen puutteellisuutta, hakemuksen tai muutoksenhaun käsittelyn viivästymistä tai viranomaisen päätöksen virheellisyyttä tai viranomaisen päätöksentekovelvollisuuden laiminlyöntiä. Vuonna 2015 ratkaistiin puolestaan 219 asiaa, jotka on kirjattu liittyvän vammaisten henkilöiden oikeuksiin. (sosiaalihuolto 169 kpl). Omia aloitteita OA ratkaisi neljä. Toimenpiteisiin johti 81 kantelua (37 %). Vuonna 2014 ratkaistiin 161 asiaa, jotka liittyivät vammaisten henkilöiden oikeuksiin. (sosiaalihuolto 105). Lisäksi AOA ratkaisi yhden oman aloitteen. Toimenpiteisiin johti 67 kantelua (41 %)²¹

Komitean näkemyksen mukaan osa kuntien viranomaispäätöksistä on ollut selvästi lainvastaisia. Suurella osalla vammaisista henkilöistä ei ole mahdollisuutta tai voimavaroja valittaa saamastaan päätöksestä. Joissain tapauksissa viranomainen on itse kehottanut valittamaan päätöksestä tietäen sen olevan lainvastainen ja vastoin sosiaaliryöyön etiikkaa.

Koulutusta itsemääräämisoikeuslainsäädännön soveltamisesta ja EOA:n valvontaa tarvitaan enemmän (artiklat 14 ja 15)

Raportissa voi mainita positiivisena asiana, että eduskunnan oikeusasiamies on alkanut kouluttaa vammaisia henkilöitä asiantuntijoiksi osallistumaan laitoksiin ja asumispalveluyksiköihin tehtäviin tarkastuksiin.

Raportissa mainitun Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviran selvityksen tuloksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta kehitysvammahuollon asumis- ja laitospalveluissa voitaisiin avata vähän enemmän. Voisi mainita, että koulutusta itsemääräämisoikeuslain soveltamisesta, erityisesti rajoitustoimenpiteisiin liittyen, tarvittaisiin nykyistä enemmän ja sen tulisi olla viranomaisten vastuulla. Lisäksi voitaisiin mainita, että selvityksestä kävi ilmi:

- rajoitustoimenpiteitä koskevien päätösten ja ratkaisujen eroja ei aina tunnisteta yksiköissä.
- Päätöksiä tekevät henkilöt, joiden toimivaltaan se ei kuulu.
- Päätöksiä tehdään myös rajoitustoimenpiteistä, joista tulisi tehdä ratkaisu.
- Toisaalta päätöksiä ei aina tehdä niistä rajoitustoimenpiteistä, joista se tulisi tehdä.
- Selvitys rajoitustoimenpiteiden käytöstä annetaan 70 %:ssa yksiköissä sekä asianomaiselle itselleen että läheisille. Mitä pienemmästä yksiköstä on kyse, sen todennäköisempää on, että asianomainen itse ja omainen tai läheinen saa selvityksen rajoittamisesta.

Valviran selvitys vahvistaa vammaisjärjestöjen ja VIA-projektin²² kartoitusten yhteydessä saamaa käsitystä tapauksista, joissa ei ole ollut minkäänlaista hyväksyttävää perustetta rajoitustoimenpiteille.

Raportissa tuotiin esille ero yksityisten ja julkisten yksiköiden käyttämien rajoitustoimenpiteiden määrissä. Tulisi selvittää, miksi yksityisellä puolella rajoitustoimenpiteiden käyttömäärät ovat nousseet. Toimenpiteitä

²¹ Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomukset. Vammaisten henkilöiden oikeudet vuosina 2014, 2015 ja 2016: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/vammaisten-oikeudet>: Lisäksi tiedonanto sähköpostitse vuoden 2017 tilastosta.

²² <http://www.vike.fi/via/>

tarvitaan joko liittyen yksityisten toimintayksiköiden rajoitustoimenpiteiden kasvun hillitsemiseen tai julkisten toimintayksiköiden kirjausten puutteellisuuteen tai sekä että.

Raporttiin voisi lisätä, että vuonna 2017 eduskunnan oikeusasiamies on suorittanut 20 tarkastuskäyntiä vammaisten henkilöiden asumisyksiköihin, joten tarkastusten määrä on lisääntynyt 11 tarkastuskäynnillä edelliseen vuoteen verrattuna. Asumisyksiköiden tarkastuskäynteihin olisi hyvä ohjata vieläkin enemmän resursseja, sillä niiden merkitys artiklan 15 mukaisen kohtelun estämiseksi on suuri. Suositeltavana muotona voidaan pitää yllätystarkastuksia, jolloin yksikön tilanteesta saadaan todellisempi kuva.

Henkilökohtaisen avun saamisessa puutteita ja päivätoiminnassa kehitettävää (19 artikla)

Raportissa voi tuoda esille, että henkilökohtainen apu ja valtaosa vammaispalveluista on kehittynyt pääsääntöisesti hyvin ja mahdollistaneet vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden. On kuitenkin huomattavissa hyvin selkeä linja kunnissa, että laissa minimiksi määritelty 30 tuntia kuukaudessa on valitettavan usein enimmäistuntimäärä VPL 8 c §:n 3-5 kohtien mukaisiin toimiin. Tuntimäärän lisäystä on hyvistä perusteluista huolimatta erittäin vaikea saada ja vaikuttaa vahvasti siltä, että määrää ei useinkaan arvioida yksilöllisesti, kuten lain mukaan kuuluisi.²³ THL:n tekemän kuntakyselyn osaraportin (2017) mukaan henkilökohtaisen avun tuntimäärät ovat pienentyneet tasaisesti vuodesta 2007. Valtaosa saa henkilökohtaista apua alle 25 tuntia kuukaudessa. Vain noin 10 % henkilökohtaisen avun asiakkaista saa apua 40 tuntia tai enemmän.²⁴

Myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen (2017) perusteella avun tarve on suurempi kuin on kokemus riittävän avun saannista. Niistä toimintarajoitteisista henkilöistä, jotka eivät asu laitoksissa eivätkä ympärivuorokautista hoivaa tarjoavissa palvelutaloissa lähes 70 % ilmoitti, ettei saa apua itsestä tai kodista huolehtimisessa. Joka viides sai riittävästi apua, mutta joka kymmenennellä toimintarajoitteisella henkilöllä apu oli liian vähäistä.²⁵

Kehitysvammaisten henkilöiden on ollut vaikeampi saada henkilökohtaista apua päivittäisiin toimiin, mikä mahdollistaisi joidenkin kohdalla itsenäisen asumisen. Ensimmäinen kantelu Suomesta YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle on tehty tästä asiasta.

Tiedossa on, että myös lapsilla on ollut vaikeuksia saada henkilökohtaista apua voimavaraedellytyksen vaihtelevasta tulkinnasta johtuen.²⁶ Lasten saama henkilökohtainen apu ei myöskään ole kasvanut yhtä paljon kuin aikuisten kohdalla (ks. myöhemmin kohta "Lapset" artikla 7).

Päivä- ja työtoiminnan tilannetta voisi avata raportissa enemmän. Päivätoiminta oikein toimiessaan ja kohdentuessaan on palveluna monelle vammaiselle henkilölle erittäin tärkeä osallisuuden muoto.

²³ Aluehallintovirasto Vammaispalvelulain määräaikojen ja henkilökohtaisen avun toteutuminen Etelä-Suomessa Vuoden 2014 kuntakyselyn tulokset. s. 13-15.

https://www.avi.fi/documents/10191/4529462/ESAVI_julkaisu_40_2015.pdf/91042672-4180-4602-ae54-4a032da75cf5

;Selvitys- ja strategianhanke Klaara. Projektin loppuraportti (2012, 35). <http://www.heta-liitto.fi/Portals/35/Lomakkeet/Klaara%20raportti.pdf>; Ks. lisäksi: <https://yle.fi/uutiset/3-9172696>

²⁴ <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/aikuisten-sosiaalipalvelut/tilastokysely-kuntiin/vammaisten-palvelut>

²⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. Työpäpaperi 38/2017. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. s.49-50.

²⁶ Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätio, Suomen UNICEF ry, Lastensuojelun Keskusliitto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vammaisperheiden monitoimikeskus Jaatinen ry (2016). "Haluan avustajan, joka vie mut sinne sun tänne." Katsaus lasten ja nuorten henkilökohtaiseen apuun. <https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/Vaikuttaminen/Katsaus-lasten-ja-nuorten-henkilokohtaiseen-apuun.pdf>

Työtoiminta ei kuitenkaan riittävästi kannusta ja ohjaa avoimille työmarkkinoille. Tässä on myös kunta- ja maakuntakohtaisia eroja.²⁷ Osa työtoimintaan osallistuvista henkilöistä kykenisi hyvin palkkatyöhön, mutta reitit ja tuki tähän puuttuvat. Työtoimintayksiköissä on eroa avoimille työmarkkinoille kannustamisen tavoitteissa ja tällä on vaikutusta asiakkaiden omiin ajatuksiin asiasta.²⁸ Työtoimintaa on myös kritisoitu sen ristiriitaisuuden vuoksi eli onko työtoiminnassa kysymys työsuhteesta²⁹. Työ- ja päivätoimintayksiköiden sisällöissä ja mielekkyydessä on myös suuria eroja. Päivätoimintaa järjestetään usein myös samassa paikassa missä henkilöt asuvat, jolloin henkilöiden elämänpiiri kapeutuu olennaisesti. Tiedossa on myös tapauksia, joissa vastoin henkilön toivetta, on vähennetty päivätoiminnan päiviä.

Liikkumiseen kaivataan esteettömyyttä ja joustavia ratkaisuja ja henkilökohtainen liikkuminen on turvattava toimivilla apuvälineillä (artikla 20)

Myönteinen suunta on, että osa joukkoliikenteestä on muuttumassa esteettömäksi. Raportissa voisi kuitenkin nostaa esille olemassa olevia epäkohtia, kuten muun muassa sen, että esteettömiä junavaunuja ei ole riittävästi. Lähiliikenteessä avun saaminen kuljettajalta on myös vaihtelevaa. Intercity2-junat, allegro ja pendolino ovat esteettömiä ja valtaosa pääkaupunkiseudun lähiliikenteen junista. Kuitenkin lähijunat Riihimäelle (R) ja Lahteen (Z) ovat edelleen esteellisiä, samoin VR:n makuuvaunut. Lisäksi palveluvaunuissa ei ole riittävästi tilaa sekä pyörätuoliasiakkailla että lastenvaunuille. Osalla asemista laitureita ei ole korotettu. Ongelmat ovat kuitenkin pahempia linja-autojen kaukoliikenteen osalta, sillä vain yksi kaukoliikenteen linja-autoyhtiö (Onnibus Oy) on esteetön pyörätuolilla matkustettaessa.

Lisäksi vammaisjärjestöjen jäsenistöltä ja neuvontapalveluista sekä VANE:n kyselyn³⁰ perusteella kuljetuspalveluiden käyttäminen on käynyt hankalammaksi muun muassa kilpailutusten ja reunaehtojen muuttumisen seurauksena. Kuljetuspalvelujen käyttäjämäärä on laskenut kaiken ikäisissä käyttäjäryhmissä³¹. Kuljetuspalveluita koskevia valituksia hallinto-oikeuteen on paljon ja KHO on antanut asiaan liittyen vuosikirjaratkaisun.³² Myös aluehallintovirasto on antanut ratkaisuja kuljetuspalveluihin liittyen.³³ Yhdenvertaisuus ja tasa-arvolautakunta on ottanut kantaa YK:n vammaisyleissopimuksen merkitykseen kuljetuspalveluiden yhdenvertaisessa järjestämisessä lausunnossaan 17.6.2016, Dno YVTItk 103/2016. Lisäksi pikamatkoja ei ole hakemuksista huolimatta myönnetty yksilöllisillä perusteilla mainittua 2 kuukausittaista matkaa enempiä. Kaksi tätä asiaa koskevaa valitusta on vireillä KHO:ssa. Esimerkiksi pikamatkat, tolppaluvat, henkilöauton käyttöoikeus tulisi myöntää kohtuullisena mukautuksena yksilöllisin perustein.

Raportissa viitatus THL:n kuntakyselyn (2014) asiakashaastatteluissa tuli esille, ettei lähikuntarajaus nykyisellään vastannut riittävän hyvin asiakkaiden tarpeisiin, vaan VpL:n mukaista vapaa-ajan matka-alueita tulisi laajentaa nykyisestä ja järkevöittää asiakkaan tarvetta vastaavaksi. Lähikunta, johon asiakkaalla on

²⁷ Vesala, Hannu T. & Klem, Simo & Ahlsten, Marika (2015). Kehitysvammaisten ihmisten työllistyminen 2013-2014. <https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/muiden-tutkimukset/kehitysvammaisten-ihmisten-tyollisyystilanne.pdf>

²⁸ Hietala, Harri & Lindberg, Jukka & Ray, Kaija (2014). Kuntouttavan työtoiminnan kehittäminen osana palvelurakennetta. Selvitys lahden ja Heinolan Seudun työllisyyspalveluista.

https://www.vates.fi/media/raportit_suunnitelmat_strategiat-ohjeet/1414504716_loppuraportti_lahti-lopullinen-1.pdf: Ks. myös Teittinen, Antti (2011). Havaintoja kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien työtoiminnan rakenteellisista ongelmista. Suuntaaja 1/2011. <https://www.aspa.fi/en/node/863>

²⁹ Paanetoja, Jaana (2013). Työsuhteista työtä vai työtoimintaa? Tutkimus vajaakuntoisen tekemän työnoikeudellisesta luonteesta. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/40216>

³⁰ VANE:n kysely vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta arjessa, s.41.

³¹ Sotkanet. Kuljetuspalvelujen käyttäjät:

<https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw6ssDbSM7Q28gcA®ion=s07MBAA=&year=sy6rsDbS0zUEAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201802280718>

³² Ks. esim. KHO2017:95.

³³ ESAVI/19971/05.06.11/2015; Etelä-Suomen aluehallintoviraston ratkaisu 26.4.2017 Näkövammaisten liitto ry:n valvontapyyntöön liittyen Helsingin sosiaali- ja terveysvirastoon menettelyyn kuljetuspalvelun järjestämistavan muuttamisessa (Helsingin Matkapalvelu).

oikeus matkustaa, saattaa olla jopa etäämmällä kuin kunta, johon asiakkaalla on tosiasiallinen tarve matkustaa. Osa asiakkaista ei ollut päässyt tapaamaan läheisiään, koska nykyinen lähikuntamäärittely rajoitti liikkumista.

Raporttiin voisi auton hankintatuen osalta lisätä, että se on määrärahasidonnaista ja se on THL:n tekemän selvityksen mukaan ollut hyvin vähäisesti käytössä, vaikka se olisi henkilön yksilölliset tarpeet huomioon ottaen monissa tapauksissa soveltuvampi kuljetuspalvelun vaihtoehto. Tällä ei olisi edes kustannuksia lisäävä vaikutus, joten tukimuodon käytön vähäisyydelle ei tunnu löytyvän perusteita.³⁴ Joissain kunnissa ja kuntayhtymissä, kuten Eksotessa, on ollut myös onnistuneita leasing-auto kokeiluja³⁵. Näitä kuljetuspalvelun vaihtoehtoja tulisi harkita laajemminkin käyttöön otettaviksi.

Komitea muistuttaa myös, että seuraavat asiat vaikeuttavat vammaisten oikeutta henkilökohtaiseen liikkumiseen:

- tiedonsaanti poikkeustilanteissa (lentoporttien vaihtuminen, junan lähtöraiteen muutos, onnettomuustilanteet) perustuu yksikanavaisen aistitietoon: kuulutuksiin tai kyltteihin/näyttötauluihin
- maa-, meri- ja lentoliikenteen käyttö edellyttää kykyä sekä nähdä että kuulla liikenneterminaalien (lentokentät, asemat, laivaterminaalit) tiedotteita ja opastusta
- näkövammaisten henkilöiden julkisen liikenteen käyttäminen vaatii saavutettavuutta sekä fyysiseltä kuljetusketjulta että sähköisiltä reittioppailta ja aikataulupalveluilta; esim. HSL:n uudistettu reittiopas on täysin saavuttamaton, pitkän matkan linja-autoissa eikä kaupunkiliikenteessä ole keinoa pysäyttää oikeaa linja-autoa pysäkillä eikä tietää, millä pysäkillä kyydistä on jäätävä
- matkalippujen ostaminen ei ole saavutettavaa: palvelutiskiltä lippu ostetaan vuoronumerojärjestelmää käyttäen (perustuu näkemiseen) ja lippuautomaattien käyttäminen vaatii näkökykyä ja perustuu kosketusnäytöllisiin automaatteihin.

Apuvälinehuolto ja -päivystys eivät toimi asianmukaisella tavalla. Henkilökohtaisen apuvälineen rikkouduttua vammaisen henkilön liikkumisen vapaus saattaa estyä useiden päivien tai jopa viikkojen ajaksi. Ongelmia apuvälinehuollossa on ilmennyt useiden sairaanhoitopiirien alueilla.

Eri puolella maata asuvat vammaiset lapset eivät ole keskenään yhdenvertaisessa asemassa apuvälineiden saannin suhteen. Sairaanhoitopiireillä on erilaisia linjauksia esimerkiksi siitä, minkä ikäisenä lapselle voidaan hankkia ensimmäinen pyörätuoli tai sähköpyörätuoli. Lähiyhteisöön ja ikätovereihin liittymisessä toimivat apuvälineet ovat ratkaiseva tekijä.

Lastensuojelussa ja sijaishuollon toteutumisessa on ongelmia sekä perheiden tarvitsema apu on puutteellista (artikla 23)

Raportissa voisi tuoda esille, että nykyisellään vammaispalvelun ja lastensuojelun yhteistyössä on vielä paljon ongelmia. Tämä on noussut esille myös LAPE- ja VAMO -hankkeissa. Vaikka vammaisuus ei automaattisesti tarkoittaisikaan lastensuojelun tarvetta, on vammaisella lapsella silti yhtäläinen oikeus myös lastensuojelullisiin toimenpiteisiin. Lastensuojelun Keskusliiton tutkimuksen³⁶ mukaan lastensuojelun ja vammaispalveluiden yhteistyö katkeaa helposti ja keskustellaan enemmän siitä, kumman tahon vastuulla asia on. Perheen auttamiskeinoissa olisi myös kehittämisen varaa. Ongelma on lisäksi se, että vammaisille lapsille soveltuvia sijoituspaikkoja on muun muassa esteellisten tilojen vuoksi vähän. Tästä on aiheutunut

³⁴ Sirola, Pia & Nurmi-Koikkalainen, Päivi (2014). Kuljetuksesta liikkumiseen. Kuntakyselyn ja asiakashaastattelujen tuloksia vammaisten henkilöiden kuljetuspalveluista ja auton hankinnan tukimuodoista. Terveystieteiden tutkimuslaitoksen työpapereita 24/2014, s. 21–23.

³⁵ http://www.savas.fi/userfiles/file/tepa/Innovaatioita_vammaispalveluissa_290916.pdf

³⁶ Lastensuojelun Keskusliitto (2016). Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomiointi sijaishuoltopaikan valinnassa s. 22–25. Helsinki.

muun muassa kohtuuttomia etäisyyksiä sijaishuollon ja perheen välille, minkä vuoksi sijaishuoltoa on vaikea käytännössä toteuttaa. Lisäksi sijoituspaikkoja ollessa vähän, ne eivät usein vastaa henkilön tarpeita. Sijaishuollon kriteeristöä ollaan laatimassa osana LAPE-hanketta ja kriteeristöön on tulossa erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuollossa.

Raportissa olisi hyvä nostaa esille, että laitoksissa asuvien vammaisten lasten määrä ei ole muuttunut vuodesta 2015 vuoteen 2016. Vuonna 2015 kehitysvammalaitoksissa asui kaikkiaan 194 lasta, joista 131 pitkäaikaisesti. Vuonna 2016 pitkäaikaisesti asuvien määrä ei ollut muuttunut ja kaikkiaan laitoksessa asuvien määrä oli vähentynyt vain kolmella lapsella.³⁷

Perheiden palveluntarvetta voisi myös nostaa esille raportissa. Sijaishoidon ohella perheet tarvitsisivat kipeästi enemmän konkreettista apua kotiin ja arkeen. Tällä hetkellä osa vanhemmista on jaksamisen ääri rajoilla. Palveluita järjestettäessä on myös puutteita perheen yksilöllisen tilanteen ja perheen muiden jäsenten huomioimisessa.³⁸

Raportissa voisi nostaa esille myös vammaisten vanhempien tuen tarpeet sekä seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvät asiat. Vammaiset vanhemmat tarvitsevat usein tukea. Tästä kertoo SAMAT – toiminnan³⁹ laajeneminen ja suosio. Perhetyön lisäksi toimintaan kuuluu seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämistä. SAMAT-toiminta ei kuitenkaan ole vakiintunutta rahoitukseltaan ja sijoittuu ainoastaan Oulussa, Kemissä ja Rovaniemellä. Osa tuesta on saatavilla myös sähköpostitse, puhelimitse ja chat-palvelun kautta.

Koulutuksellinen yhdenvertaisuus ei toteudu riittävästi (artikla 24)

Raportissa voisi käsitellä enemmän koulutuksellista yhdenvertaisuutta. Vammaisten nuorten peruskoulun jälkeiseen koulutukseen pääsy ei toteudu kaikilta osin yhdenvertaisesti muiden ikätovereiden kanssa. Eroja on sekä eri koulutusasteille että eri koulutusaloille pääsystä. Tässä on myös paikkakuntakohtaisia eroja. Vaikeudet ovat suurimmat kaikkein vaikeimmin vammaisilla nuorilla. Myös vammaisille lapsille ensisijaisena vaihtoehtona tulee olla tavallinen koulu ja viittomakieltä käyttäville lapsille viittomakielinen oppimisympäristö. Inklusion onnistuminen liittyy myös avustajapalveluihin ja tuen saamiseen tavallisessa koulussa. VPL:n ja perusopetuslain tulkinnat ja yhteensovittaminen on aiheuttanut vaihtelevia käytäntöjä kunnissa. Lisäksi YK:n lasten oikeuksien komitea oli jo vuonna 2011 huolissaan siitä, ettei opettajia kouluteta riittävästi työskentelemään vammaisten lasten kanssa.⁴⁰

Perusopetuslaki (628/1998) sisältää erillisiä mainintoja viittomakielen käytöstä opetuksessa (10 § Opetuskieli ja 12 § Äidinkielen opetus). Ne on kuitenkin laadittu aikana, jolloin viittomakieltä käyttävät kuurot sijoituivat lähes poikkeuksetta valtion ja kuntien ylläpitämiin kuulovammaisten kouluihin erityisoppilaan statuksella. Joulukuussa 2017 on eduskunnassa esitetty kirjallinen kysymys valtioneuvoston asetuksesta perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisesta tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (422/2012), jossa viittomakielen opetus määrätään järjestettäväksi äidinkieleen ja kirjallisuuteen sekä muihin kieliin varatuilla tunneilla. Siihen ei ole omaa tuntijakoa varattuna, ja tämä epäkohta tulee korjata. Viittomakieltä käyttävällä lapsella kuulon asteesta riippumatta tulee olla mahdollisuus sekä suomen tai ruotsin kielen että viittomakielen opetukseen täysillä omilla tuntijaoillaan eikä jaetulla tuntijaolla.

³⁷ Sotkanet.

https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=s_Ylt9bNjk8EAA==®ion=s07MBAA=&year=sy6rsDbS0zUEAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201802280718

³⁸ Kehitysvammaisten Palvelusäätiö: Natsaako kemiat ja ottaako joku kopin. Älä missaa lapsuutta –hankkeen kenttätutkimusraportti. <http://www.kvps.fi/ajankohtaista/ala-missaa-lapsuutta-hankkeen-tutkimus-kertoo-perheiden-arjesta>.

³⁹ <http://samat.kynnys.fi/>

⁴⁰ YK:n lapsen oikeuksien komitean päätelmät ja suositukset Suomelle (2011), kohta 39.

Opetushallituksen ja Kuurojen Liiton yhteisen selvityksen mukaan viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käyttäviä kuuroja, kuulovammaisia tai kuulevia oppilaita ei tunnisteta. Eriasteisesti kuulovammaisia oppilaita on lähikouluperiaatteen mukaisesti hajallaan yli 300 koulussa. Tämä osaltaan vaikeuttaa kielellisen ja kulttuurisen identiteetin opettamista sekä näiden tasapainoista kasvua. Jos on oman koulunsa ainoa viittomakieltä käyttävä kuulovammaisen tai kuuro oppilas, on vaikea olla tuntematta itseään erilaiseksi ja löytää omaa viiteryhmää, johon samaistua. Varsinaisiin toimenpiteisiin ei tämän selvityksen pohjalta vielä ole ryhdytty.

Huomiota tulee kiinnittää siihen miksi vammaisten lasten koulupolut poikkeavat muiden lasten koulupoluista. THL:n tekemän selvityksen (2017) mukaan koulutusaste on yhteydessä toimintarajoitteisuuteen. Toimintarajoitteisista henkilöistä vain 23 % oli suorittanut korkea-asteen tutkinnon kun muussa väestössä vastaava osuus oli 40 %. Perusasteen suorittaneiden osuus oli toimintarajoitteisilla henkilöillä selvästi suurempi kuin muilla, kun taas toisen asteen tutkinnot olivat toimintarajoitteisilla hieman muuta väestöä yleisempiä. Miesten ja naisten suhteelliset osuudet ovat samansuuntaiset kuin koko väestössä eli miehet opiskelevat kolmannella asteella naisia harvemmin.⁴¹

Näkövammaisten osalta tilanne ei myöskään ole hyvä. Pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden osuus työikäisillä näkövammaisilla on 36.6 %. Eniten heitä on ikäryhmässä 15–24 -vuotiaat, jossa osuus on 72 %. Tämä on kuitenkin laskenut eniten ikäryhmiä verrattaessa. Laskua on 3.5 % -yksikköä. Keskiasteen tutkinnon suorittaneita on koko työikäisten joukossa 44.4 %. 15–24 -vuotiaiden ryhmässä kasvu on ollut suurinta, 3.4 % -yksikköä ja on nyt 27 %. Tätä korkeampia tutkintoja on suorittanut 19 %. Muutokset ikäryhmissä ovat varsin pieniä.⁴²

Vammaisten korkeakoulutettujen muita korkeakoulutettuja huonommasta työllisyystilanteesta kertoo myös ESR-rahoitteinen Tarinoista voimaa -hanke (2016–2019)⁴³.

Terveyden yhdenvertaisuudessa on kehitettävää (artikla 25)

Vammaisten henkilöiden ja koko väestön välillä on havaittavissa terveyseroja eikä kaikki ole selitettävissä vammaisuudella⁴⁴. Niitä lisää se, että vammaisten henkilöiden tulotaso on heikompi kuin valtaväestössä keskimäärin. Asiakasmaksut ja omavastuut ennen maksukattojen täyttymistä aiheuttavat joillekin palveluiden ja lääkkeiden käyttövajetta. Tulisikin helpottaa maksujen kohtuullistamista ja kiinnittää enemmän huomiota terveyserojen syntytekijöihin.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tekemä selvitys (2017) vahvistaa näkemystä terveyden kokemisen eroista. Hyväksi tai melko hyväksi terveytensä koki 39 % toimintarajoitteisista henkilöistä, kun muussa väestössä vastaava luku oli 78 %. Vastaavasti oman terveytensä huonoksi kokeminen oli huomattavasti yleisempää toimintarajoitteisilla henkilöillä: kolmannes heistä arvioi näin, kun muusta väestöstä vain noin 5 %.⁴⁵

⁴¹ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. Työpäperi 38/2017. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. s.40.

⁴² Ojamo, Matti (2018). Näkövammaisten sosiaalista asemaa koskevia tietoja vuodelta 2015.

⁴³ <https://hyplus.helsinki.fi/hanke/tarinoista-voimaa-verkkopalvelu-vammaisen-opiskelijan-tyoelamaan-siirtymisen-tukena/>

⁴⁴ Heini, Annina (2012). Vammaisten henkilöiden terveyskäyttäytyminen ja koettu hyvinvointi.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201305243728>

⁴⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. Työpäperi 38/2017. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. s.45.

Raportissa voisi tuoda esille, että matalan kynnyksen mielenterveys-, päihde- ja kriisipalvelut tulisi olla myös vammaisille ihmisille helposti saavutettavissa. Nyt näin ei kaikkialla ole ja vammaiset henkilöt eivät pääse yhdenvertaisesti näiden yleispalvelujen piiriin.⁴⁶

On hyvä tuoda esille, että seksuaali- ja lisääntymisterveys on otettu yhä enenevässä määrin osaksi kehitysvammaisten henkilöiden ohjausta. Monissa kehitysvammaisten asumisyksiköissä on seksuaalineuvojiksi koulututtuneita ohjaajia. Tätä kehityskulkua on hyvä tukea.

Vakuutuslainsäädännön toteutumiseen tulisi käytännössä suhtautua kriittisemmin. Vammaiset henkilöt eivät saa yhdenvertaisesti turvaa vakuutuksista, vaikka vamma ei aiheuttaisikaan suurempaa riskiä kuin muille. Ongelma koskee erityisesti terveys- ja matkavakuutuksia.

Vammaisten henkilöiden työllisyys on edelleen vähäistä ja tukitoimet eivät ole riittäviä (artikla 27)

Raportissa voisi nostaa enemmän esille vammaisten henkilöiden työllisyyteen liittyviä ongelmia. Vammaisten henkilöiden työllisyys oli jo vuonna 2013 tilastokeskuksen hyvinvointikatsauksen (3/2013) perusteella vähäistä koko väestöön verraten⁴⁷. Tilanne on ollut kymmenen vuoden tarkastelussa lähes sama⁴⁸. Tähän ei ole tullut muutosta. SVT:n mukaan kokonaan työvoiman ulkopuolella oli vuonna 2015 lähes 170 000 työkyvyttömyyseläkkeellä olevaa tai pitkäaikaissairasta 15–74-vuotiasta henkilöä⁴⁹. Tähän lasketaan kuitenkin vielä päälle työttömät työnhakijat. Työ- ja elinkeinotoimistoissa oli vuonna 2013 luokiteltu 90 000 asiakasta henkilöiksi, joiden työllistymistä vaikeuttaa vamma tai sairaus.⁵⁰ Tarkempaa vammaisia henkilöitä sivuavaa tilastointia ei ole Suomessa saatavilla. Eurostatin tilastojen mukaan puolestaan 35 prosenttia vammaisista työikäisistä on Suomessa työvoiman ulkopuolella eli noin 63 000 vammaista henkilöä.⁵¹ VANE:n kyselytutkimuksesta (2017) selviää, että 75 % vammaisista henkilöistä koki, ettei vammaisten henkilöiden oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa toteudu.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen (2017) perusteella vammaisten henkilöiden työssäolo on muuta väestöä harvinaisempaa. 29 vuotta täyttäneitä henkilöitä koskevat tulokset: haastatteluhetkellä työssä oli toimintarajoitteisista henkilöistä 27 % ja muusta väestöstä 55 %. Vastaavasti toimintarajoitteisista henkilöistä suurempi osuus oli eläkkeellä (58 %) kuin muusta väestöstä (36 %). Työikäisistä toimintarajoitteisista noin runsas kolmannes oli töissä kun muussa väestössä osuus oli yli kaksinkertainen (75 %). Työttömien osuus oli niin ikään lähes kaksinkertainen toimintarajoitteisilla henkilöillä muihin työikäisiin nähden, ja eläkeläisten osuus oli toimintarajoitteisten keskuudessa selvästi suurempi kuin muussa väestössä myös rajattaessa tarkastelu työikäisiin.⁵²

Raportissa on tuotava esiin tosiasiallisia työllistymisen esteitä. Työkyvyttömyyseläkejärjestelmä aiheuttaa kannustinloukun sekä työntekijälle että työnantajalle. Työntekijän näkökulmasta kannustinloukku syntyy

⁴⁶ Komu, Irene ja Pöllönen, Sirpa (toim.) Sininauhaliiton esteetön mielenterveys- ja päihdetyö, 2014

⁴⁷ Mahlamäki, Pirkko (2013). Vammaisten ihmisoikeudet eivät toteudu. Tilastokeskus.

https://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-09-23_005.html?s=0.

⁴⁸ Klem, Simo & Hietala, Harri (2013). Heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöt –tilastollista tarkastelua. Vates-säätiö. https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/tutkimukset/harri-hietala_tilastokooste_osatyokykyiset_s2013.pdf

⁴⁹ Suomen virallinen tilasto (SVT). Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2015, 4. Työvoiman ulkopuolella olevat. Tilastokeskus.

⁵⁰ Hietala, Harri, Vates-säätiön verkkosivuilla oleva kooste.

⁵¹ Teittinen, Antti (2018). Vammaiset, köyhyys ja palkkatyö. Suuntaaja 1/18.

⁵² Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. S. 41.

siitä, että työkyvyttömyyseläke on kertaleikkauttuva tulorajojen ylittyessä⁵³. Suurten yritysten näkökulmasta taas työkyvyttömyyseläkkeistä syntyy niin suuri taloudellinen riski yritykselle, ettei vammaisia rekrytoida siinä pelossa, että he kollektiivisena joukkona muodostavat riskin työkyvyttömyyseläkkeelle jäämisestä, vaikka yksittäisen vammaisen työntekijän riski jäädä vammansa vuoksi työkyvyttömyyseläkkeelle voi olla täysin kuviteltu⁵⁴.

Koska vammaisten henkilöiden työllisyysluvut ovat edelleen matalat, tulisi valtion ja julkisen sektorin näyttää esimerkkiä vammaisten henkilöiden työllistämässä.

Myös nuorten syrjäytymistä työelämässä on hyvä käsitellä raportissa. Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa (2014) tuotiin esille, että ammattiin valmistuneita osatyökykyisiä nuoria ohjataan työvoiman palvelukeskuksista ja työ- ja elinkeinotoimistoista yhä edelleen sosiaalihuollon toimintoihin, kuten päivä- tai työtoimintaan. Näin muodostuu joukko nuoria, jotka kuuluisivat nuorisotakuun piiriin, mutta ovat jääneet kokonaan sen ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ulkopuolelle. Virkailijat saattavat huomata vain vamman työkyvyn sijasta. Heillä on kuitenkin valtaa arvioida nuoren taitoja joko lannistaen tai motivoiden.⁵⁵

Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksen (2016) mukaan vammaiset ihmiset kokevat paljon syrjintää työelämässä, mutta ilmoittavat siitä vain harvoin viranomaisille. Tätä tukee myös työterveyslaitoksen tutkimus (2015), jonka mukaan mukautuksia oli tehty liian vähän niissä työsuhteissa, joissa työn jatkuminen oli epävarmaa⁵⁶. Tällöin voi olla, että vammaisen henkilö ei myöskään uskalla tuoda riittävästi kohtuullisia mukautuksia esille työpaikalla. Työnantajien tietämyksessä kohtuullisista mukautuksista olisi puolestaan parannettavaa⁵⁷. Työsuojeluhallinnon verkkopalvelun mukaan Etelä-Suomen työsuojeluviranomainen valvoi viime vuonna seitsemän vammaisuuteen liittyvää tapausta, joista neljässä todettiin työnantajan syrjineen.

Ongelma on kuitenkin suureksi osaksi siinä, ettei päästä edes neuvottelemaan kohtuullisista mukautuksista, sillä näyttöä on siitä, että vammaiset henkilöt kokevat työnhakutilanteessa syrjintää. Oikeusministeriön selvityksen (2016) mukaan työnhaussa syrjintää oli kokenut 67 prosenttia vastanneista vammaisista henkilöistä⁵⁸.

Raportissa olisi myös hyvä todeta, että usein kuulovamman nähdään estävän Kelan kuntoutuksen työ- ja ansiokyvyn tukemiseksi tai parantamiseksi. Lisäksi työnantajien asenne on tyyppillisesti se, että kuulon puute on työturvallisuusriski eikä kuuroa siksi haluta palkata työolosuhteiden järjestelytuen mahdollisuudesta huolimatta eikä kohtuullisia mukautuksiaakaan haluta selvittää. Vetoaminen työturvallisuusriskiin vammaisuuden perustella koskee muitakin vammaisryhmiä.

⁵³ Ekholm Elina & Teittinen Antti (2014). Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Kelan tutkimusosasto 2014, Helsinki; ks. myös Niemelä, Anna (2007). "Joutuu vähän taisteleen". Tutkimus vammaisten ja kuurojen nuorten koulutuspoluista. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 29/2007. Helsinki. <http://www.esok.fi/esok-hanke/julkaisut/joutuu/otus29.pdf/>.

⁵⁴ Kukkonen, Tuula (2009). Vastuun uusjako. Vajaakuntoisten työkyky ja työllistyminen yritysten näkökulmasta. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.

⁵⁵ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014. Vammaisten henkilöiden oikeudet. https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/0/2014_vammaisten+henkil%C3%B6iden+oikeudet+-+jakso-fi.pdf/c2040446-209e-4ed8-b980-6187da36ed0f. s. 224.

⁵⁶ Nevala, Nina & Kalliomäki-Levanto, Tiina & Jääskeläinen, Kirsi & Hirvonen, Maria & Pekkarinen, Anneli & Elo, Jyrki (2011). Työn sisältö ja työolosuhteiden mukauttaminen avoimilla työmarkkinoilla toimivilla vammaisilla ja pitkäaikaissairailta. Työterveyslaitos 2011, 48.

⁵⁷ Ala-Kauhaluoma, Mika & Kesä, Mikko & Lehikoinen, Tuula & Pitkänen, Sari & Ylikojola, Pekka (2017). Osatyökykyisistä osaavaa työvoimaa. Osatyökykyisten työvoiman kysyntää ja sen kehittämistä koskeva tutkimus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 42/2017.

⁵⁸ Oikeusministeriö (2016). "Vammaisena olen toisen luokan kansalainen." Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa. Lönnberg painot Oy, Helsinki; Heini, Annina & Klemetti Jari (2017). Selvitys vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja -haasteista. Tarinoista voimaa -hanke.

Palkkatuki on koettu tärkeäksi tukimuodoksi niin vammaisten henkilöiden kuin työnantajienkin taholta ja se on johtanut usein myös pysyvään työsuhteeseen palkkatuen jälkeen⁵⁹. Se on kuitenkin määrärahasidonnainen tukimuoto, jonka saaminen ei ole aina mahdollista. Palkkatukeen tulisikin kohdistaa enemmän määrärahoja. Rahallisten tukimuotojen ohella moni kaipaa myös konkreettista toisen henkilön tukea työllistymiseen⁶⁰. Myös työnantajat ovat kokeneet työkykykoordinaattorit hyödyllisiksi⁶¹. Tästä johtuen raportissa esitetty työkykykoordinaattorikoulutuksen kehittäminen maankattavasti on erittäin kannatettavaa.

Raportissa voisi nostaa esille lisäksi se, että OTE-kärkihanke ei vastaa kaikkien vammaisten henkilöiden työllistymisen ongelmakohtiin. Olisi hyvä kohdentaa työllistymistä edesauttavia toimia myös muille kuin osatyökykyisille vammaisille, vaikka OTE-kärkihanke onkin ollut erittäin tärkeä ja odotettu hanke. Työllistyminen on haasteellista myös työkykyisille vammaisille. On tärkeä pitää esillä, että vamma ei välttämättä vaikuta työkykyyn millään lailla.

Vammaisten henkilöiden köyhyys (artikla 28)

Raportissa tulisi nostaa enemmän esille vammaisten henkilöiden köyhyyttä. VANE:n kyselyssä vammaisille henkilöille tuli esille, että suurin osa vastaajista koki elintason ja sosiaaliturvan riittämättömäksi. Vammaiset henkilöt ovat huono-osaisuuden kierteessä. Koulutus ja työllistyminen on heikkoa ja sitä kautta myös toimeentulo jää alhaiseksi. Pientä parannusta on tuonut takuueläke ja siihen tehdyt korotukset vuonna 2016 ja 2018. Suhteellisen vähän ovat kuitenkin tulot, jotka ovat koko aikuisiän noin 1200–1500 e kuukaudessa (sisältäen asumistuen). Elinikäisenä tulotasona se on verrattain matala. Alkuvuodesta kasautuvat maksukatot pahentavat joidenkin tilannetta kohtuuttomasti.⁶² VAMPO-loppuraportin (2016, 14) mukaan vammaisten henkilöiden toimeentuloa ovat heikentäneet asiakasmaksujen ja omavastuuosuuksien korotukset. Esimerkiksi sairausvakuutuksesta korvattavien matkojen omavastuuosuus on noussut yli kaksinkertaiseksi tarkasteluajana ja lääkemenojen omavastuuosuudet ovat kasvaneet. Lisäksi eläkkeisiin tehdyt indeksileikkaukset eivät vastaa yleistä kulukehitystä ja ovat heikentäneet joidenkin vammaisten tulotasoa entisestään. Leikkaukset ovat koskeneet myös muita kansaneläkeindeksiin sidottuja etuuksia kuten vammaistukea.

Toimintarajoitteisilla henkilöillä taloudelliset vaikeudet olivat yleisempiä kuin muussa väestössä. Kulutuksestaan huomattavasti tinkimään joutuvien osuus (22 %) oli kaksinkertainen muuhun väestöön nähden (11 %). Tuloksissa ei ollut eroa miesten ja naisten välillä.⁶³

Vammaisten henkilöiden köyhyyttä ei ole juurikaan tutkittu. Vammaisten ihmisoikeuskomitea onkin asettanut köyhyyteen puuttumisen keskeiseksi teemaksi lähivuosina.

⁵⁹ Varanka Marjatta & Lindberg Jukka. Raportti kysely tutkimuksesta. Yrityspäätäjien käsityksiä vammaisten henkilöiden työllistämistä. Vates-säätiö, 2011, Helsinki; Ekholm Elina & Teittinen Antti (2014). Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Kelan tutkimusosasto 2014, Helsinki, s. 36, 71, 73.

⁶⁰ Heini, Annina & Klemetti, Jari (2018). Selvitys vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja –haasteista. Tarinoista voimaa –hanke.

⁶¹ Mirkka & Terävä Kimmo (2014). Osatyökykyisen työssä jatkamisen ja työllistymisen tukeminen. Kuntoutussäätiön työselosteita 48, s. 30–33; Nevala Nina & Turunen, Jarno & Tiainen, Raija & Mattila-Wirola, Päivi (2015) Osatyökykyiset työssä -toimintamallin (Osku) toteutuminen ja hyödyt erilaisissa toimintaympäristöissä. STM raportteja ja muistioita 2015:48, Helsinki, s. 72.

⁶² Hoffren, Tea (2017). Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Sosiaali- ja terveysministeriö, VANE.

⁶³ Terveystieteiden tutkimuskeskus (2017). Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135650/URN_ISBN_978-952-302-946-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. S. 42.

Äänestyspaikat ovat osittain esteellisiä (artikla 29)

Oikeusministeriön ohjeistuksesta huolimatta vuoden 2017 vaaleissa oli edelleen esteellisiä äänestyspaikkoja ja vaalisalaisuus vaarantui. Tämä tuli esille myös eduskunnan oikeusasiamiehen ennakoäänestyspaikoille tekemien tarkastusten yhteydessä.

Komitea huomauttaa myös tässä yhteydessä, että vaalitoimitsijoiden osaamisessa on puutteita siinä, miten hyvin he osaavat avustaa vammaisia henkilöitä äänestyspaikoilla. Tätä varten tulisi järjestää koulutusta.

Vammaisten naisten asema (artikla 6)

Raportissa voisi nostaa esille vammaisten naisten syrjintää tarkemmin. Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on nostanut esille, että vammaiset naiset kohtaavat moniperusteista syrjintää koulutuksen, työllisyyden, terveydenhuollon ja poliittisen osallistumisen alueilla.⁶⁴

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevää komiteaa on jo aiemmin huolestuttanut se, että vammaiset naiset joutuvat usein seksuaalisen väkivallan uhreiksi ja ettei väkivallan uhreille tarkoitettuja erityispalveluja, erityisesti esteettömiä turvakoteja ja ympärivuorokautisesti päivystäviä puhelimia, ole vammaisten naisten saatavilla. Komitea pitää valitettavana, ettei Suomessa ole saatavilla riittävästi tietoa vammaisten naisten tilanteesta, erityisesti heidän sosiaalis-taloudellisesta asemastaan ja elinoloistaan, eikä myöskään vammaisiin naisiin kohdistuvasta väkivallasta.⁶⁵

Väestöliiton elokuussa 2011 julkaiseman tutkimuksen mukaan kolmannes kehitysvammaisista oli ollut seksuaalisen ahdistelun kohteena. Tutkimuksen mukaan riski kohdata seksuaalista hyväksikäyttöä on kehitysvammaisilla naisilla 4-10 -kertainen vammattomiin naisiin verrattuna.⁶⁶ Positiivinen asia on kuitenkin Suomen rikoslain 5 §:ssä mainittu koventamisperuste, jos rikoksen vaikuttimena on vammaisuus.

Vammaisten lasten osallisuudessa on kehitettävää (artikla 7)

Sotkanetistä saaduista tilastoista selviää, että vuodesta 2014 vuoteen 2016 on lasten henkilökohtainen apu lisääntynyt vain 5,94 %, kun vastaava luku aikuisväestössä on 18,42 %. Toisin sanoen yleinen ja voimakas trendi henkilökohtaisen avun palvelun kasvussa ei ole lapsilla yhtä voimakasta. Vammais- ja lapsitoimijoiden tekemän katsauksen⁶⁷ perusteella henkilökohtaisen avun tarve on suuri, mutta tähän vastataan puutteellisesti. Viranomaisten perusteet myöntää henkilökohtaista apua koettiin aikuislähtöisiksi. Lasten tarvetta itsenäistyä ja kehittyä ei nähty perusteena avun myöntämiselle, vaan henkilökohtaisen avun tarve rinnastettiin hoivan ja hoidon tarpeisiin, joiden nähtiin olevan vanhempien vastuulla.

VAMO-hankkeen tulokset ja Lastensuojeluliiton tutkimus on vahvistanut ennakkokäsitystä, että vammaisten lasten kuuleminen ja osallistaminen omassa palveluprosessissaan on puutteellista tai sitä ei ole lainkaan. Lapset itse toivovat osallistamista ja sitä, että heitä edes kuultaisiin heidän omassa asiassaan.⁶⁸

⁶⁴ United Nations (2014). Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, s. 10. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67770>

⁶⁵ Ulkoasiainministeriö (2014). Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea. Loppupäätelmät Suomen seitsemännestä määräaikaisraportista s. 9. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67770>

⁶⁶ Ulkoasiainministeriö (2011). Suomen seitsemäs määräaikaisraportti kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen täytäntöönpanosta. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67770>.

⁶⁷ Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätio, Suomen UNICEF ry, Lastensuojelun Keskusliitto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vammaisperheiden monitoimikeskus Jaatinen ry (2016). "Haluan avustajan, joka vie mut sinne sun tänne" – Katsaus lasten ja nuorten henkilökohtaiseen apuun. Vamla, Helsinki. s. 6.

⁶⁸ Lastensuojelun Keskusliitto (2016). Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa s. 13. Helsinki; VAMO-hankkeen kysely vammaisille lapsille ja heidän perheilleen.

VAMPO-seurantaraportin (2013, 69) mukaan vammaiset lapset ja nuoret kohtaavat eriarvoista kohtelua lähiympäristössä. Päiväkoti ja koulu, ikätoverit ja harrastukset sekä kuntoutus asettavat vammaiset lapset ja nuoret usein eriarvoiseen asemaan vammattomiin ikätovereihin verrattuna. YK:n lasten oikeuksien komitea on jo vuonna 2011 huomauttanut samoista asioista⁶⁹. Myös kouluterveyskyselyn (2017) mukaan toimintarajoitteiset nuoret olivat kyselyn mukaan muita nuoria harvemmin tyytyväisiä elämäänsä, heillä oli muita nuoria vähemmän osallisuuden kokemuksia, huonompi koettu terveys ja enemmän kiusaamis- ja väkivaltakokemuksia⁷⁰.

Ulkoministeriön olisi hyvä raportoida myös sen, että maamme lainsäädäntö ei turvaa lapsen oikeutta tulla viittomakieliseksi. Yli 90 % kuulovammaisista lapsista syntyy kuulevaan perheeseen, jossa ei ole viittomakielen taitoa. Terveystuon puolella keskitytään vain lapsen kuulon kuntoutukseen eri laitteilla, mutta ei kerrota viittomakielen käytön mahdollisuudesta tai hyödystä. Lääketieteen näkökulma on, että viittomakielen käyttö häiritsee lapsen kuulon kuntoutusta ja puheen kehitystä, vaikka lukuisat tutkimukset maailmalla eivät tätä käsitystä tuekaan. Perhettä saatetaan jopa uhkailla lastensuojeluilmoituksella, mikäli perhe käyttää viittomakieltä. Jokaisella kuulovammaisella lapsella tulee olla oikeus kasvaa tasapainoisesti kaksikieliseksi, vahvalla sekä viittomakielen että (vähintään) kirjoitetun suomen tai ruotsin kielen osaamisella. Oikeus kasvaa ja kehittyä sellaiseksi kuin on, koskee myös kaikkia vammaisia lapsia ja nuoria.

Lopuksi

Komitea haluaa tuoda esille, että Suomessa on tapahtunut paljon positiivista kehitystä vammaisten oikeuksien suhteen. Puutteista huolimatta valtaosa vammaispalveluista, erityisesti henkilökohtainen apu, ja osa joukkoliikenteestä on kehittynyt vammaisten henkilöiden oikeuksia lisäävään suuntaan. Hyvää kehityskulkua on myös edustanut ihmisoikeuskeskuksen toiminta vammaisasioissa ja yhdenvertaisuusvaltuutetun viran sekä eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian vammaistiimin perustaminen ja toiminta.

Keskeisiä esille nostettavia kehittämisalueita löytyy kuitenkin useita. Erityisesti vammaisten henkilöiden osallisuuden alueella on puutteita. Vammaiset henkilöt osallistetaan huonosti yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Lisäksi osallisuus työhön, opiskeluun ja yleiseen tulotasoon ei toteudu. Osallisuus yhteiskuntaan ja itsenäiseen elämään yhteiskunnan palveluiden kautta myös kyseenalaistetaan liian usein. Lasten osallisuuden tukeminen kaipaa myös kipeästi erillishuomiointia. Palveluiden käyttöön tarvitaan kaikkien osalta joustavuutta ja yksilöllistä arviointia. Osallisuuden ulottuvuuksien ohella itsemääräämisoikeuden toteutuminen asumisyksiköissä jättää toivomisen varaa tulevalle itsemääräämisoikeuslaille pakkokeinojen käytön vähentämiseksi. Kilpailutukset heikentävät poikkileikkaavasti eri palveluiden muodossa itsemääräämisoikeuden toteutumista vammaisten henkilöiden arjessa. Yleisellä asennemuutoksella ja vammaisuuden valtavirtaistamisella parannettaisiin monia epäkohtia ja vähennettäisiin syrjintää eri elämänaloilla.

⁶⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitean päätelmät ja suositukset Suomelle (2011), kohta 39.

⁷⁰ Kanste O, Sainio P, Halme N, Nurmi-Koikkalainen P (2017). Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen - Toteutuuko yhdenvertaisuus? Kouluterveyskyselyn tuloksia.